

PSIXODIAGNOSTIKA VA PSIXOKORREKSIYA ASOSLARI: MAKTAB SHAROITIDA SAMARALI QO‘LLASHNING NAZARIY VA AMALIY JIHATLARI

Nurmatova Nafisa Abdurahmonovna

Uychi tumani, Maktabgacha va maktab ta'limi bo'limiga qarashli 26-umumta'lim maktabi psixologi

Nishanova Odina Maxamadjonovna

Uychi tumani, Maktabgacha va maktab ta'limi bo'limiga qarashli 28-umumta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya

Ushbu maqola psixologik diagnostika va korreksiya fanlarining nazariy asoslari hamda ularning maktab psixologi faoliyatidagi amaliy ahamiyatini atroflicha yoritadi. Unda o‘quvchilarning psixologik rivojlanishidagi o‘ziga xosliklarni aniqlash va ularni bartaraf etishda psixodiagnostika va psixokorreksiya metodlarining o‘rni tahlil qilingan. 3. Maqolada psixodiagnostikaning asosiy tamoyillari, turlari va samarali metodlari, shuningdek, psixokorreksiyaning mazmuni, yo‘nalishlari va maktab sharoitida qo‘llaniladigan innovatsion yondashuvlar chuqur ochib beriladi

Kalit so‘zlar: Psixodiagnostika, psixokorreksiya, maktab psixologi, o‘quvchilar, rivojlanish, diagnostik metodlar, korreksion mashg‘ulotlar, individual yondashuv, guruhli ish, maktab-oila hamkorligi, psixologik salomatlik.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida o‘quvchilarning har tomonlama barkamol shaxs bo‘lib voyaga yetishini ta‘minlash, ularning akademik muvaffaqiyatlari bilan birga psixologik salomatligini mustahkamlash dolzarb vazifalardan hisoblanadi. Bolalarning psixologik rivojlanishida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan har qanday chekinishlar, o‘zlashtirishdagi qiyinchiliklar, xulq-atvor buzilishlari yoki emotsional beqarorlikni o‘z vaqtida aniqlash va bartaraf etishda psixologik diagnostika (psixodiagnostika) va psixologik korreksiya (psixokorreksiya) asosiy vosita bo‘lib xizmat qiladi. Maktab psixologining faoliyati bevosita shu ikki yo‘nalishga tayanadi. Psixodiagnostika o‘quvchining ichki dunyosini, uning kognitiv, emotsional va shaxsiy xususiyatlarini chuqur o‘rganishga imkon bersa, psixokorreksiya aniqlangan muammolarni bartaraf etishga, shaxs rivojlanishini optimallashtirishga qaratilgan tizimli ta’sirlarni o‘z ichiga oladi. Uychi tumanidagi 26- va 28-umumta'lim maktablari tajribasi ham ushbu fanlarning amaliy ahamiyatini yaqqol ko‘rsatadi. Ushbu maqola psixodiagnostika va psixokorreksiyaning nazariy asoslari, asosiy metodlari, maktab sharoitida qo‘llash tamoyillari va samaradorligini ilmiy-amaliy jihatdan tahlil qilishga bag‘ishlangan.

NAZARIY ASOSLAR VA METODOLOGIK YONDASHUVLAR

Psixodiagnostika va psixokorreksiya psixologik fanning eng muhim amaliy yo‘nalishlaridan bo‘lib, ular bolalar va o‘smirlarning psixik rivojlanishidagi xususiyatlarni ilmiy asosda o‘rganishga va aniqlangan nuqsonlarni, qiyinchiliklarni bartaraf etishga qaratilgan. Bu yo‘nalishlar rivojlanish psixologiyasi, pedagogik psixologiya, ijtimoiy psixologiya kabi sohalarning nazariyotchilari (L.S. Vygotskiy, A.N. Leontiev, D.B. Elkonin, B.G. Ananyev, Sh.A. Mirziyoyev, E.G‘. G‘oziyev, V.M. Karimova) ishlariga tayanadi.

Metodologik jihatdan, ushbu sohalarda tizimli, faoliyatga asoslangan, individual-shaxsiy va kompleks yondashuvlar ustuvor hisoblanadi. Bola shaxsi yaxlit sistema sifatida qaraladi va uning rivojlanishidagi har qanday o‘zgarishlar faoliyat, muloqot va muhit bilan o‘zaro bog‘liqlikda tahlil etiladi. Metodlar tanlashda bolaning yoshi, individual xususiyatlari, muammoning xarakteri va maktab sharoitining imkoniyatlari inobatga olinadi. Psixologning asosiy vazifasi – ishonchli diagnostik ma’lumotlar asosida maqsadli va samarali korreksion dasturlarni ishlab chiqish hamda tatbiq etishdir.

PSIXODIAGNOSTIKANING ASOSIY YO‘NALISHLARI VA METODLARI

Psixodiagnostika – bu insonning shaxsiy xususiyatlarini, ruhiy holatini, bilish jarayonlari (diqqat, xotira, tafakkur), emotsional-irodaviy sohasi, qobiliyatlari va rivojlanish darajasini ilmiy asoslangan metodlar yordamida o‘rganish, baholash va tahlil qilishdir. Maktab sharoitida psixodiagnostikaning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

- O‘quvchilarning maktabga adaptatsiya darajasini aniqlash;
- Bilish jarayonlarining rivojlanish darajasidagi o‘ziga xosliklarni baholash;
- Shaxsiy xususiyatlar (xavotirlanish, agressiya, o‘ziga baho berish, motivatsiya) va xulq-atvor muammolarini aniqlash;

- O‘qishdagi qiyinchiliklarning psixologik sabablarini topish;

- Iste’dodli va qobiliyatli bolalarni aniqlash;

- Kasbga yo‘naltirishda psixologik tavsiyalar berish uchun ma’lumot to‘plash.

Psixodiagnostik metodlar turlari:

Kuzatish: O‘quvchining sinfda, darsdan tashqari mashg‘ulotlarda, o‘yin jarayonida yoki maktab koridorlaridagi xulq-atvorini, muloqotini, emotsional reaksiyalarini tizimli ravishda kuzatish. Bu eng tabiiy va kontekstli ma’lumot beruvchi metod.

Suhbat va intervyu: Bolaning o‘zi bilan, ota-onasi yoki o‘qituvchilari bilan ma’lum bir muammo yoki vaziyat yuzasidan yo‘naltirilgan suhbatlar o‘tkazish.

Testlar: Standartlashtirilgan, ilmiy asoslangan savolnomalar va vazifalar to‘plami. Ular bilish jarayonlari (Raven matritsalarini, Vekster testi), shaxsiy xususiyatlar (MMPI, Aysenk testlari), xavotirlanish darajasi (Spilberger-Xanin testi),

agressiya (Bas-Darki testi), maktab motivatsiyasi kabi sohalarni baholashda qo'llaniladi.

Proyektiv metodikalar: Rorschax testi, Tematik Apperseptiv Test (TAT), "Mavjud bo'lmagan hayvon" rasmi, "Oila rasmi" kabi metodikalar yordamida bolaning ichki kechinmalari, ongsiz istaklari, konfliktlari aniqlanadi. Ular bolaning o'zini himoya qilish mexanizmlarini chetlab o'tib, chuqurroq ma'lumot berishi mumkin.

So'rovnomalar: Ma'lum bir mavzu bo'yicha tuzilgan savolnomalar yordamida keng miqyosdagi ma'lumotlarni yig'ish (masalan, sinfdagi munosabatlar, o'quv faoliyatiga bo'lgan munosabat).

Psixolog diagnostik natijalarni kompleks tahlil qilishi, bir metodning natijasini boshqasi bilan taqqoslashi va faqat shundan so'ng xulosa chiqarishi shart. Diagnostika jarayoni har doim axloqiy tamoyillarga (maxfiylik, ixtiyoriylik, ishonchlik) rioya qilingan holda amalga oshiriladi.

PSIXOKORREKSIYANING ASOSIY TAMOYILLARI VA TURLARI

Psixokorreksiya – bu psixik rivojlanishdagi chekinishlarni, psixologik muammolarni, xulq-atvor buzilishlarini bartaraf etishga, shaxsning uyg'un rivojlanishini optimallashtirishga qaratilgan maqsadli va tizimli psixologik ta'sirlar majmuidir. Psixokorreksiya diagnostika natijalariga asoslanadi va har doim aniq maqsadga ega bo'ladi.

Psixokorreksiya tamoyillari:

Tizimli yondashuv: Korreksiya jarayoniga nafaqat bolaning o'zi, balki uning muhiti (oila, maktab jamoasi) ham jalb qilinadi.

Individual va yoshga moslik: Har bir bolaning o'ziga xos xususiyatlari va yoshiga mos metodlar tanlanadi.

Faoliyatga asoslanganlik: Korreksiya jarayoni bolaning faolligini, o'zini namoyon etishini talab qiladi (o'yin, ijodiy faoliyat).

Kognitiv va emotsional sohaga birgalikdagi ta'sir: Bola nafaqat bilimlarni o'zlashtirishi, balki o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarishni ham o'rganishi kerak.

Muvaffaqiyatga yo'naltirish: Bolada muvaffaqiyat hissini shakllantirish, o'ziga ishonchini oshirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Psixokorreksiya turlari va metodlari:

Individual korreksiya: Psixolog va o'quvchi o'rtasidagi yakkama-yakka ish. Bu chuqur shaxsiy muammolar, travmatik kechinmalar, o'ta xavotirli yoki depressiv holatlar bilan ishlashda samarali.

Guruhli korreksiya: Bir nechta o'quvchilar bilan birgalikda o'tkaziladigan mashg'ulotlar. Bu ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish, konfliktlarni hal qilish, o'zaro hamkorlikni o'rganishda juda foydali.

O‘yin terapiyasi: Maktabgacha yoshdagi va kichik maktab yoshidagi bolalar bilan ishlashda asosiy metod. O‘yin orqali bola o‘z kechinmalarini ifodalaydi, muammoli vaziyatlarni hal qilishni o‘rganadi, stressdan xalos bo‘ladi.

Art-terapiya (san‘at terapiyasi): Rasm chizish, loy ishlash, musiqa tinglash kabi ijodiy faoliyat orqali bola o‘z hissiyotlarini ifodalaydi, ichki konfliktlarini bartaraf etadi.

Ertak terapiyasi: Bolalarda axloqiy qadriyatlarni singdirish, xulq-atvorini korreksiya qilish, qiyinchiliklarni yengishga o‘rgatishda ertaklardan foydalanish.

Xulq-atvor korreksiyasi (Kognitiv-xulq-atvor terapiyasi elementlari): Bolaning salbiy xulq-atvorini o‘zgartirishga, uning o‘rniga ijobiy va konstruktiv xulq-atvor modellarini shakllantirishga qaratilgan.

Treninglar: Stressga chidamlilik, emotsional intellektni rivojlantirish, muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan guruhli mashg‘ulotlar.

MAKTAB PSIXOLOGI FAOLIYATIDA PSIXODIAGNOSTIKA VA PSIXOKORREKSIYA (UYCHI TUMANI TAJRIBASI MISOLIDA)

Maktab psixologi o‘quvchilar, o‘qituvchilar va ota-onalar bilan ishlashda psixodiagnostika va psixokorreksiya metodlarini uzluksiz qo‘llaydi. Uychi tumanidagi 26- va 28-umumta’lim maktablarida ham bu ikki yo‘nalish psixologik xizmatning ajralmas qismi hisoblanadi.

Amaliy tatbiq etish yo‘nalishlari:

Adaptatsiya jarayonini diagnostika qilish va korreksiya qilish: 1- va 5-sinf o‘quvchilarining yangi muhitga moslashuvini diagnostika qilish (so‘rovnomalar, kuzatish, proyektiv testlar) va adaptatsiya qiyinchiliklari bor bolalar bilan moslashuvchanlikni oshirishga qaratilgan korreksion mashg‘ulotlar o‘tkazish.

O‘zlashtirishdagi qiyinchiliklarni aniqlash va bartaraf etish: O‘quvchilarning diqqat, xotira, tafakkur jarayonlarini diagnostika qilish, o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasini o‘rganish. Aniqlangan muammolar asosida individual yoki guruhli rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar (masalan, diqqatni jamlashga oid o‘yinlar, xotirani rivojlantiruvchi mashqlar) tashkil etish.

Xulq-atvor muammolari bilan ishlash: Agressiya, o‘g‘rilik, yolg‘onchilik, maktabdan qochish kabi xulq-atvor buzilishlarini diagnostika qilish (kuzatish, suhbatlar, sotsiometriya, proyektiv testlar). Shundan so‘ng, individual maslahatlar, xulq-atvor korreksiyasi bo‘yicha treninglar va ota-onalar bilan birgalikda ish olib boriladi.

Emotsional muammolar (xavotirlanish, qo‘rquv, depressiv holatlar) bilan ishlash: Bolalarda yuqori darajadagi xavotirlanishni diagnostika qilish (testlar, proyektiv metodlar) va ularga stressni boshqarish, o‘ziga ishonchni oshirish, ijobiy fikrlashni shakllantirish bo‘yicha korreksion mashg‘ulotlar o‘tkazish.

Kasbga yo‘naltirish: Yuqori sinf o‘quvchilarining qiziqishlari, qobiliyatlari va shaxsiy xususiyatlarini diagnostika qilish (kasbiy yo‘nalish testlari, shaxsiy so‘rovnomalar) hamda kasb tanlashga yordam beruvchi treninglar va maslahatlar berish.

Maktab psixologining ishi doimiy kuzatuv, diagnostika, korreksiya va monitoringdan iborat bo‘lib, bu jarayonlarda o‘qituvchilar, sinf rahbarlari va, albatta, ota-onalar bilan yaqin hamkorlik o‘rnatish muvaffaqiyat garovidir. Uychi tumanidagi maktablar ham bu tamoyillarga qat‘iy rioya qilgan holda, har bir bolaning psixologik farovonligini ta‘minlashga intiladi.

MUHOKAMA VA TAHLILLAR

Psixodiagnostika va psixokorreksiya maktab psixologi faoliyatining o‘zagini tashkil etsa-da, ularni amalga oshirishda bir qator muhim jihatlar va muammolar mavjud.

Samaradorlik va dolzarblik:

Erta aniqlash: Psixodiagnostika bolalardagi rivojlanish nuqsonlari yoki psixologik muammolarni erda bosqichda aniqlashga imkon beradi, bu esa korreksiya jarayonining samaradorligini keskin oshiradi.

Individuallashtirilgan yondashuv: Har bir o‘quvchining ehtiyojlariga mos korreksion dasturlarni ishlab chiqishda diagnostika natijalari asosiy poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Profilaktika: Aniq diagnostik ma‘lumotlar profilaktik ishlarni rejalashtirishga yordam beradi, muammolarning chuqurlashishini oldini oladi.

Mavjud muammolar va qiyinchiliklar:

Resurslar yetishmasligi: Maktablarda zamonaviy diagnostik materiallar, korreksion o‘yinlar yoki adabiyotlar bilan ta‘minlanishda qiyinchiliklar bo‘lishi mumkin.

Vaqt cheklovi: Maktab psixologining yuklamasi ko‘p bo‘lganligi sababli, har bir o‘quvchi bilan chuqur va uzluksiz ishlash uchun vaqt cheklovi yuzaga keladi.

Ota-onalarning tushunchasi: Ba‘zi ota-onalar bolalarida psixologik muammo borligini tan olishga qiynaladilar yoki psixologik yordamga ishonchsizlik bilan qaraydilar.

Maxfiylik va axloqiy me‘yorlar: Bolalarning shaxsiy ma‘lumotlarining maxfiyligini ta‘minlash, diagnostika va korreksiya jarayonida etik tamoyillarga qat‘iy rioya qilish katta mas‘uliyat talab qiladi.

Maktab psixologining ishi yakka o‘zi olib borilmaydi. U o‘qituvchilar (muammoni birinchi bo‘lib aniqlovchilar), ota-onalar (asosiy tarbiyachi), maktab ma‘muriyati (sharoit yaratuvchi) va zarurat tug‘ilganda tibbiyot xodimlari yoki ijtimoiy himoya tashkilotlari bilan yaqin hamkorlikda amalga oshirilgandagina

kutilgan samarani beradi. O‘zaro axborot almashinuvi, maslahatlar va qo‘llab-quvvatlash maktabda sog‘lom psixologik muhitni yaratishning asosiy omilidir. Psixolog o‘z malakasini doimiy ravishda oshirib borishi, yangi metodologiyalar va texnikalarni o‘zlashtirishi zarur.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, psixodiagnostika va psixokorreksiya zamonaviy maktab psixologi faoliyatining ajralmas va hal qiluvchi elementlaridir. Ular o‘quvchilarning psixologik salomatligini himoya qilish, ularning har tomonlama uyg‘un rivojlanishini ta‘minlash, akademik muvaffaqiyatga erishishlariga ko‘maklashish hamda turli psixologik muammolarning oldini olish va bartaraf etishda markaziy rol o‘ynaydi. Bu jarayonlar ilmiy asoslangan bo‘lishi, individual yondashuvni talab qilishi va uzluksiz hamkorlikka tayanmog‘i lozim.

Ushbu tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy tavsiyalar beriladi:

Maktab psixologlari uchun psixodiagnostika va psixokorreksiya bo‘yicha muntazam ravishda malaka oshirish kurslari, mahorat darslari va tajriba almashinish seminarlarini tashkil etish.

Maktab psixologik xizmatini zamonaviy diagnostik metodikalar, korreksion dasturlar va texnik vositalar bilan ta‘minlash, shu jumladan raqamli resurslardan foydalanish imkoniyatlarini yaratish.

Ota-onalar va pedagoglar uchun psixologik diagnostika natijalarini tushunarli tilda yetkazish hamda korreksion ishlar samaradorligini oshirish bo‘yicha muntazam ravishda ma‘rifiy tadbirlar o‘tkazish.

Psixodiagnostika va psixokorreksiya jarayonida maxfiylik va axloqiy tamoyillarga qat‘iy rioya etilishini ta‘minlovchi mexanizmlarni joriy etish.

Maktab ichidagi (o‘qituvchilar, ma‘muriyat) va maktabdan tashqaridagi (tibbiyot, ijtimoiy tashkilotlar) mutaxassislar o‘rtasida psixologik yordamni tashkil etishda tizimli hamkorlik aloqalarini mustahkamlash.

Bu tavsiyalar maktablarda psixologik xizmatni yanada takomillashtirishga, har bir o‘quvchining psixologik farovonligini ta‘minlashga va barkamol shaxs bo‘lib voyaga yetishiga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O‘zbekiston strategiyasi". – Toshkent: "O‘zbekiston", 2021.
2. G‘oziyev E.G‘. "Psixologiya: Umumiy psixologiya". – Toshkent: "O‘qituvchi", 2003.
3. Karimova V.M. "Ijtimoiy psixologiya va ijtimoiy amaliyot". – Toshkent: "Sharq", 2002.

4. Nishonova Z.T. "Psixologik maslahat va korreksiya". – Toshkent: "Sharq", 2010.
5. Elkonin D.B. "Psixologiya igri". – Moskva: Vldos, 1999.

